

Rapport Forprosjekt Beitebruk

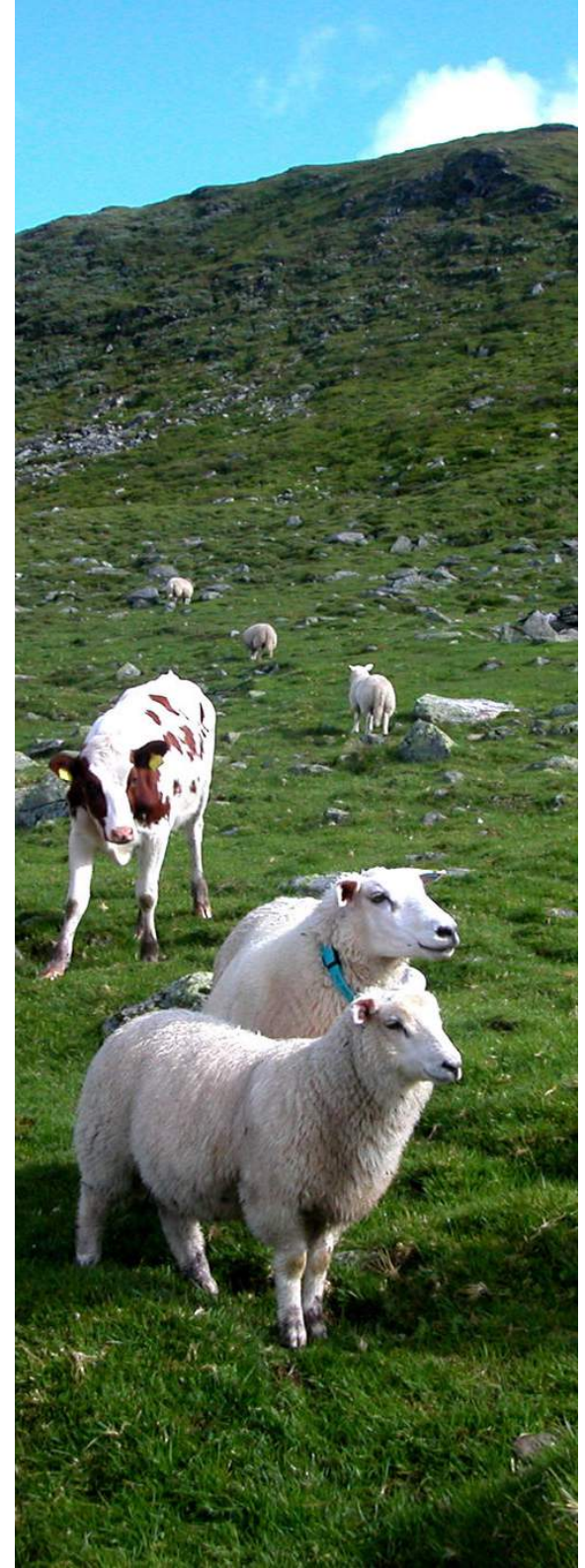
Tolga
kommune

Rendalen
kommune

Tynset
kommune

INNHOOLD

Sammendrag	side 3
Innledning, bakgrunn og definisjoner	side 5
Prosjektorganisasjon	side 6
Materialer og (vitenskapelige) metoder	side 9
Resultater og funn	
- Kvantitative funn	side 10
- Kvalitative funn	side 33
Diskusjon	side 41
Konklusjon	side 42
Litteratur og henvisninger	side 43

SAMMENDRAG

Rørosregionen Næringshage har fått i oppdrag å kartlegge og beskrive verdiskapingen i beitenæringa i de tre kommunene Tolga, Tynset og Rendalen. Forprosjektet er finansiert av Fylkesmannen i Hedmark, og denne rapporten oppsummerer og peker på de viktigste funnene i arbeidet. Det er brukt både kvalitative og kvantitative undersøkelser i arbeidet, og det er brukt data fra Fylkesmannen i Hedmark, Nibio, Landbruks- og Matdepartementet og Klima- og Miljødepartementet har vært brukt som kilder for arbeidet.

Nibio har levert en rapport med beregninger som viser:

- Anslag på tapt verdiskaping på grunn av reduksjon i antall dyr i de tre kommunene Tolga, Tynset og Rendalen
- En grov oversikt over verdiskapingspotensialet ved beiting i utmark i de samme tre kommunene.

Rapporten viser at den totale verdiskapinga fra sauenæringa er størst i Tynset. Kommunen har større verdiskaping fra denne næringa enn Tolga og Rendalen til sammen. Beregninger viser et tydelig fall i verdiskapinga i denne næringa fra 2006 og til 2016 for Rendalen kommune mens Tolga og Tynset øker sin verdiskaping. Regionen har samlet en stor og aktiv videreforedlingsbransje som består av store industrielle foretak og mange mindre håndverks/småskala foredlingsbedrifter. Det er pekt på hvilke konsekvenser en nedgang i lokalt produsert råstoff har for disse virksomhetene. Det er videre brukt erfaringer fra kryssløpsanalyser gjennomført andre steder, og lagt disse til grunn i konklusjonene. En rapport produsert av Nibio på oppdrag av Miljødirektoratet viser at ordinært utmarksbeite med sau i store deler av ulvesona er avviklet. Antall beitedyr i Hedmark fylke øker, men økningen kommer som en konsekvens av økt bruk av innmarksbeite og dyrkamark. Videre viser rapporten at utmarksbeite med frittgående sau er så godt som avviklet i de delene av ulvesona der det forekommer ulv. Rapporten beskriver og bekrefter funnene gjort i dette forprosjektet.

Gjennom intervjuer og spørreundersøkelser har vi snakket med beitebrukere, beitelagsledere, skadefellingslag, representanter for organisasjoner og ansatte i næringa. Mange gir uttrykk for avmakt, apati og oppgitthet over en forvaltning som består av mange parter med forskjellig ansvar og myndighet og bruk av forskjellige virkemidler med kanskje utilsiktede resultater, uten at det finnes en helhetlig forståelse for konsekvensene. Samtidig sier mange at de ønsker å fortsette med sin driftsform til tross for mangel på forutsigbarhet og framtidsutsikter. Todelinga i rovdyrforliket gjenspeiles også i en todelt forvaltning som har store forbedringspotensialer i å framstå mer helhetlig og samstemte.

Det store spørsmålet vi sitter igjen med blir etterhvert: med bruk av hvilke ressurser skal vi produsere mat?

INNLEDNING, BAKGRUNN OG DIFINISJONER

Hedmark har et lett tilgjengelig og godt beitelandskap og store, produktive utmarksbeitearealer. Til sammen høstes det fôr i utmarka gjennom beiting til en verdi av over 50 mill. kroner pr. år i fylket. Det slippes ca. 20 000 storfe, 110 000 sau/lam, 2 500 geiter og 760 hester på utmarksbeite i Hedmark. Endring i de siste årene viser en økning i antall storfe, mens antall sau har gått noe ned. Det er storfe på utmarksbeite i hele fylket, mens hovedtyngden av sau på utmarksbeite er i Ringsaker og i Nord-Østerdalen. En rapport fra Nibio gjort på oppdrag fra Fylkesmannen i Hedmark viser at beitebruken i fylket kan tredobles, og noen av de beste beiteene er i Nord-Østerdal.

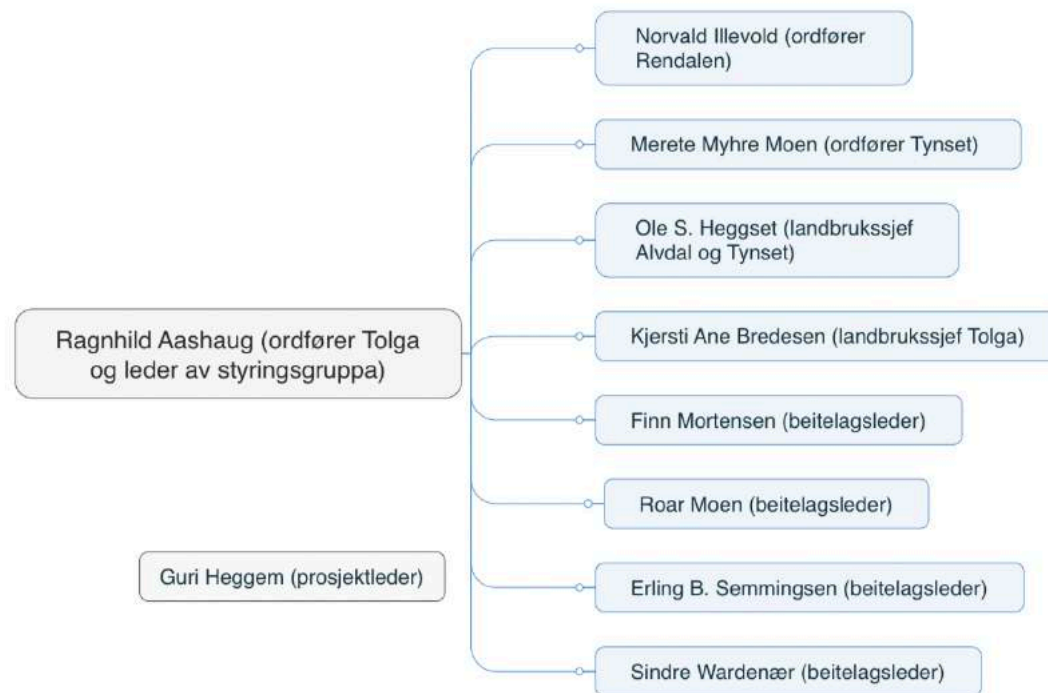
Kommunene i Nord-Østerdalen er store landbrukskommuner der husdyrholdet er sterkt. Utstrakt bruk av utmarksressurser er en betydelig ressurs for disse kommunene. Utnytting av Hedmark fylkes beiteressurser er et av tiltakene i «regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark», og kommunene i regionen har også dette som en viktig strategi i sine planer og det har gjennom mange år vært satset på en utvikling av grovfôrbasert landbruk med utstrakt bruk av beiteressurser som næring. Tynset er fylkets 2.største kommune etter Ringsaker hvis man ser på verdiskaping i landbruket.

Mesteparten av Nord-Østerdalen ligger i grønn sone, altså utenfor definert rovdyrsoner, og er definert som beiteprioritert område. De tre kommunene Tolga, Tynset og Rendalen ligger utenfor ulvesonen og terskelen for å iverksette fellingstillatelse og uttak av skadedyr skal være lav.

Med bakgrunn i den opplevde situasjonen rundt beitesesongen 2018 ønsket disse tre kommunene å sette søkelyset på verdiskapinga ved bruk av utmarksbeite. Et sterkt ønske om å øke kunnskapsgrunnlaget om situasjonen har vært viktig i dette forprosjektet.

PROSJEKTORGANISASJON

Prosjektgruppa har gjennomført tre møter underveis i prosjektperioden. Det har i tillegg til timer brukt fra prosjektleder vært brukt et betydelig antall timer fra landbrukskontorene mht spørreundersøkelser og intervjuer.

ORGANISERT BEITEBRUK

Definisjon fra Landbruksdirektoratet: Landbruksforetak som slipper dyr på beite kan organisere seg i beitelag og samarbeide om tilsyn, sanking og andre fellestiltak knyttet til utmarksbeite. Beitelagene kan få støtte til drift. Formålet er å legge til rette for en mer rasjonell utnyttelse av utmarka, samt å redusere tap av dyr på beite. Søknaden om tilskudd skal leveres elektronisk. Fristen varierer fra fylke til fylke. Tilskuddssatsene blir fastsatt av Fylkesmannen. For å kunne søke om tilskudd må foretakene være organisert i beitelag godkjent av kommunen. Et beitelag må bestå av minst to aktive medlemmer med dyr på utmarksbeite, og både beitelaget og medlemmene må ha organisasjonsnummer. Det søkes om tilskudd sent på høsten, og søknadsfrist varierer fra fylke til fylke.

TELLEDATO FOR SAU

Telldata for dyr er et system som forvaltes av Landbruksdirektoratet. Antall registrerte dyr legger grunnlaget for å beregne hvor stort husdyrtilskudd en bruker får, i tillegg brukes dette antallet dyr til å beregne tilskudd til grovfôrareal og avløsertilskudd. For sau er telldataen 1.mars.

ROVBASE

Rovbase er et nettsted som forvaltes av Miljødirektoratet. Nettstedet samler data over innlevert spor, (DNA, ekskrementer osv), og fakta om rovdypene. En egen søkeside gir muligheter for å søke på beitesesong fra år til år og område, og slik få oversikt over hvor mange søknader om erstatning som er levert, hvor mange beitedyr som er meldt tapt og hvor mange beitedyr som er erstattet.

LOVVERK OG FORVALTNINGSOMRÅDER

Stortinget og sittende regjering vedtar politikk som skal gjennomføres av de respektive departementene. Landbruksforvaltning og rovviltforvaltning, rapportering og registrering er et komplisert område. Det er i dag flere forvaltningsledd, etater og direktorater som er involvert. Det synes å være en klar to-delning som grovt sett kan defineres slik; beitedyr forvaltes av Landbruks- og Matdepartementet, mens rovdyr forvaltes av Klima- og Miljødepartementet.

Beiteloven, dyrevernloven og grannegjerdeloven påvirker og setter premisser for landbruksforvaltningen. Det er Landbruks- og Matdepartementet (LMD) som er lovgivende departement for disse. Mens tilskudd over jordbruksavtalen forvaltes av LMD er det Miljøverndepartementet som er ansvarlig for rovviltforvaltningen. Dette inkluderer også ansvar for erstatninger ved rovvilttap og forebyggende tiltak for å redusere tap av dyr til rovvilt. Viltloven hjemler retten til erstatning for skader på bufe og tamrein. Denne todelingen kommer også klart til syne i Rovviltforliket.

MATERIALER, FUNN OG METODER

I dette prosjektet har det vært viktig å finne mest mulig fakta og tall. Vi ser at det har vært gjort mange kartlegginger og det har vært forholdsvis enkelt å finne statistikker og tallgrunnlag. Det finnes mange kilder til fakta og mye av tallgrunnlaget er hentet fra Fylkesmannens opplysninger. Nibio har gjennomført en større kartlegging av hver enkelt kommune der utmarksressursene er beskrevet, denne kartleggingen er brukt som grunnlag her. I tillegg har Nibio gjort en analyse spesifikt av de tre kommunene Tolga, Tynset og Rendalen spesifikt til dette prosjektet. Eldre rapporter og analyser er i hovedsak funnet via søketjeneste på nett og referert. Fylkesmannen i Hedmark har vært kilde til flere rapporter.

Det er gjennomført intervjuer med beitebrukere, beitelagsledere og andre sentrale personer i forbindelse med prosjektet.

RESULTATER OG FUNN

VERDISSETTING AV UTMARKSBEITET

Kostnader ved å ha sau på innmarksbeite har blitt undersøkt av Nilf i 2003 og beskrives i en rapport gjengitt i referanselista. En kort konklusjon fra prosjektet gjennomført i 2003 er at det koster kr 2.005 kr mer pr vinterfóra sau dersom sauene skal beite på innmark i stedet for å hente maten sin i utmarka. Beregningene er svake pga smalt grunnlagsmateriale. Det er tatt utgangspunkt i pris på leiejord i Rendalen kommune. En generell konsumprisindeksøkning med deflator 2,5% vil gi en merkostnad på kr 2.903 kr pr dyr for 2018.

Bruk av utmarksbeite har lange tradisjoner i Norge, og på midten av 1900-tallet hadde mer enn 50.000 bruk setrer (Agnar Hegrenes, 2006). Utmarka ble også brukt til å hente skogsvirke, til jakt fangst og fiske, og senere rekreasjon og hyttebygging. Beitedyr holder kratt og løvskog nede, påvirker artssammensetning og -mangfoldet ved å være selektive i valg av planter og sprer frø. Dette temaet har vært gjenstand for mye forskning men selv om det kan være mulig å finne en sammenheng mellom artsmangfold og beiting vil det være svært vanskelig å kvantifisere de økonomiske verdiene fordi det finnes ikke et marked og derfor heller ingen kvantifiserbar pris for disse godene. (Agnar Hegrenes, 2006) viser til en tabell i sin publikasjon, en oversikt over økonomiske verdier som kan identifiseres og brukes i et eventuelt videre arbeid:

Verdi	Bruksverdi	Definisjon	Eksempler
Total økonomisk verdi av biodiversitet i utmarka (TVB)	Bruksverdi (BV)	Direkte bruksverdi	Rekreasjon, f.eks sightseeing, fiske, bading. Metode for beregning: reisekostnader og CV *(betinget betalingsvilje)
		Indirekte bruksverdi	Fordeler ved et intakt økosystem, f.eks rensing av vann. Produktfunksjon. CV*
		Opsjonsverdi	Forsikring for å ha ressursen i beredskap, f.eks at kommende generasjoner kan bruke den. CV*
	Verdi av ikke-bruk	«arveverdi» (Bequest value)	Bevare ressursen for framtidige generasjoner. CV*
		Eksistensverdi	Kunnskap om at ressursen finnes. CV*

* CV: Betinget betalingsvilje, dvs at det faktisk finnes noe/noen som er villige til å betale for produktet/tjenesten.

En ringvirkningsanalyse eller en mer total studie som belyser nettopp disse verdiene som er kategorisert her vil være både relevant og svært interessant sett i dette perspektivet. Her tenkes det kanskje spesielt på verdien direkte bruksverdi og opsjonsverdi/«arveverdi».

VERDISKAPING I PRIMÆRNÆRING

Samlet er verdiskapingene i primærnæringene snaut 3 milliarder kroner, eller 5 prosent av verdiskapingen i Hedmark fylke. Verdiskapingen i industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark utgjorde i 2014 2,77 milliarder kroner, eller 4 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Samlet utgjør verdiskapingen i primærnæring og landbruksbasert industri 5,75 milliarder kroner, eller 9 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Denne andelen er redusert fra 11 prosent i 2010. (Østlandsforskning, 2016)

Den totale verdiskapingen fra jordbruket i Hedmark regnet som bruttoprodukt er beregnet til 1,77 mrd kroner. (Østlandsforskning, 2016). Beregningene viser at for fylket totalt sett har det vært en økning i verdiskapingen på 20,5 % fra 2010 og fram til i 2014. De aller fleste kommunene har en økning, mens noen få har en prosentvis nedgang og aller størst er nedgangen i Trysil. En oversikt over de forskjellige produksjonene viser at det er potet- og grønnsaksproduksjonen som står for økningen i verdiskaping, altså har verdiskapingen skjedd ved økt bruk av dyrkajord. Sauehold, svinehold og kjøttproduksjon har størst nedgang. Sauehold utgjør forøvrig 14% av sysselsettingen i jordbruket i Hedmark, melkeproduksjon utgjør 30% av total sysselsetting i jordbruket.

Kryssløpsanalyser og ringvirkningsanalyser: det finnes flere modeller for dette og det er gjort mye forskning på dette området. En modell som kalles PANDA (plan – og analysesystem for næringsliv, demografi og arbeidsmarked) er brukt for å finne ringvirkninger bl.a. for landbruket i Nordland, Troms og Finnmark. Det vil ta for mye plass å gå gjennom denne rapporten her men svært kort er bakgrunnen for modellen basert på Keynes' økonomiske modeller for eksport, produksjon og inntekter i et gitt geografisk område. Kryssløpsmodeller ser på vare- og tjenestestrømmer mellom bedrifter og/eller sektorer, der forskjellige multiplikatorer reflekterer forholdene mellom de forskjellige varestrømmene. Endringer i etterspørselen fører til endringer i multiplikatorene i modellen. Det er spesielt tre faktorer som er viktige her:

- **Direkte virkninger:** på selve verdikjeden som det er snakk om, og da med to faktorer – produksjon og sysselsetting
- **Indirekte virkninger:** underleverandører til verdikjeden. Produksjon og sysselsetting
- **Induserte virkninger:** økt produksjon genererer økt sysselsetting som igjen genererer økt privat konsum i samme region.

En stor studie gjennomført i Nordland, Troms og Finnmark har brukt slike modeller for å se på virkningen av endringer i jordbruket med bruk av disse modellene. Det brukes her multiplikatorer på mellom 2,5 – 3,7. Det vil si at dersom en tar utgangspunkt i en reduksjon på 100 mill i redusert omsetning i primærnæringa vil ringvirkningene være at dette fører til en reduksjon på 250 – 370 mill i tilknyttede næringer innen samme region. Her er det mange forutsetninger og forskjeller som det må taes høyde for men en kan anta med en viss sannsynlighet at rapporten underbygger «tommelfingerregelen» om at 1 årsverk i primærleddet genererer et grunnlag for 3 årsverk.

Figur 16 Kart: Verdiskaping i jordbruket i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

VERDISKAPING I VIDEREFOREDING

Kommunene i regionen er store volumprodusenter av råvarer basert på grovfôrproduksjon og beitebruk, altså produksjon av kjøtt og melk. Dette betyr også at regionen leverer mye råvarer til foredlingsbedrifter «internt» innen regionen men det «eksporteres» også mye råstoff ut av regionen til andre deler av landet til videreforedling. Tynset kommune er som nevnt kommune nr 2 i Hedmark fylke når det gjelder primærproduksjon. Regionen Nord-Østerdalen og Rørostraktene er fra flere hold definert som Norges lokalmatregion nr 1. Røros Slakteri er regionens «lokalslakteri» men det leveres også mye til kjøttsamvirket Nortura, som bl.a har eget foredlingsanlegg for spekemat på Tynset. Synnøve Findens meierianlegg på Alvdal mottar mye lokalt råstoff produsert i utmark for videreforedling. Norturas anlegg lenger sør i fylket på Rudshøgda og i Gudbrandsdalen får også mye råstoff fra denne regionen. Rørosmeieriet AS mottar økologisk melk fra mange av beitebrukerne i Nord-Østerdalen i tillegg til at en stor andel av eierne i Rørosmat har egen foredling av eget råstoff, gjerne gjennom leieslaktning og leie av foredlingskapasitet gjennom Rørosmat. Statistikk på innkjøpt melk til Rørosmeieriet viser at ca 30% av all råvare kommer fra Tolga kommune. Hvis en ser på slaktestatistikken for Røros Slakteri de 10 siste årene ser denne slik ut:

Røros Slakteri har de 10 siste årene hatt en svært positiv utvikling. Med tanke på langsiktige inngåtte avtaler med kunder, (her tenkes det spesifikt på en 10-årsavtale med Fatland, og 5-årskontrakt med Britannia for Røroskjøtt) vil sannsynligheten for at denne utviklingen fortsetter være stor. Produsentsamvirket Rørosmat budsjetterer med en omsetning på ca 400 mill brutto for 2018, og i all hovedsak er dette salg av produkter utelukkende basert på lokalt råstoff fra beitedyr hvis en tar bort omsetning fra produsenter som produserer andre varekategorier som f.eks. honning, potet, urter og øl/mineralvann. Denne påstanden kan enkelt dokumenteres med råstoffleveranser til Rørosmeieriet og Røros Slakteri som er først i verdikjeden etter primærleddet. Det er viktig å være klar over at råvareproduksjonen i regionen er betydelig større enn det som leveres til Røros Slakteri og som nevnt «eksporteres» det en betydelig andel til andre slakteri og meieri i andre deler av landet.

VERDISKAPING I VIDEREFOREDNING

I tillegg til å bruke kryssløpsanalyser for å kvantifisere en verdi er det også svært legitimt å bruke «added value» (tilleggsverdier som kan være vanskelig å måle og som spesielt kan knyttes til merkevare) som multiplikatorer i et resonnement rundt verdiskaping, men hvor stor denne multiplikatoren er eller bør være er svært usikkert. Tilleggsverdier med dette råstoffet er produksjonsmetoder, geografisk opprinnelse og lokale mattradisjoner som er med på å styrke nasjonal og regional/lokal merkevare. Med disse tilleggsverdiene er det godt mulig å sannsynliggjøre en multiplikator større enn 3,5.

VERDISKAPING I BEITENÆRINGA

Nibio har i dette oppdraget brukt grunnlagsdata for beregning av verdiskaping fra rapporten «verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark». Forutsetningene som er lagt til grunn er total verdiskaping fra næringa delt på totalt antall sau pr kommune.

Kommune	Rendalen	Tolga	Tynset
Total verdiskaping fra sauenæringa	6 225 300	6 898 302	15 245 640
Antall vinterfôra sau	2 775	3 061	6 756
Verdiskaping per vinterfôra sau	2 243	2 254	2 257

Beitekapasiteten i de tre kommunene er hentet fra rapporten «Beiteressurser i Hedmark»

Kommune	Rendalen	Tolga	Tynset
Beitekapasitet (s.e.)	46 657	30 940	55 312

Potensialet for økt antall sau kan enten begrenses av ressurser i utmarka eller av tilgang på arealer til grovfôr dyrking til vinterfôr. Vi har i dette notatet brukt kommunetall for disse ressursene. Vi har sett bort fra økt bruk av kraftfôr og innkjøp av grovfôr fra andre kommuner. Differansen mellom «sauer, 1 år og eldre på beite 12/16 uker» og «sauer, 1 år og eldre på utmarksbeite» i søknader om produksjonstilskudd hos Landbruksdirektoratet 31.07 gir et overslag over hvor mange dyr som beiter på innmark. Det er konsekvent brukt sau som enhet. Forhold sau vs storfe er beregnet til 4:1

Sau som beiter på innmark krever større grovfôrareal enn de som også beiter i utmark. Det er dermed et potensiale for økning i dyretall dersom alle dyr slippes på utmarksbeite. Arealbehov for grovfôr er hentet fra rapporten «Tidlig nedsanking av sau og bare innmarksbeite». I denne rapporten er det, basert på Driftsgranskingene i jord- og skogbruk, beregnet at arealbehov for sau som slippes på utmarksbeite i regionen Østlandets andre bygder er 1,8 daa. For sau som går på innmarksbeite er ikke grunnlagstallene like gode, det er derfor beregnet gjennomsnittstall for hele landet. Dette er 3,1 daa. Differansen i arealbehov på 1,3 daa ganget med antall dyr som går på innmark gir et anslag på areal som blir frigitt dersom alle dyrene hadde gått på utmarksbeite.

VERDISKAPING I BEITENÆRINGA

Arealer angitt som «midlertidig ute av drift» i søknadene om produksjonstilskudd 31.07 utgjør også et potensiale for grovfôrdyrking og økning i antall sau. Her har vi brukt formelen «Evt. Annet areal i drift, brakk» + «Jordbruksareal ute av drift, fulldyrka» + $0,6 * \text{«Jordbruksareal ute av drift, innmarksbeite»}$ for å finne areal som det kunne vært dyrket grovfôr på. Faktoren 0,6 er beskrevet i Jordbruksavtalen 2017-2018, kapittel 7.7.3 for hvordan tilskuddsberettiget innmarksbeiteareal fastsettes.

Summen av frigitte arealer dersom all sau går på utmarksbeite og arealer ute av drift tas i bruk, kan divideres på arealbehovet på 1,8 daa per dyr for sau på utmarksbeite, vi får da et estimat på hvor mange flere dyr man kan ha uten å øke grovfôrarealene.

RENDALEN KOMMUNE

RENDALEN KOMMUNE

Tabellen viser et tydelig fall i verdiskaping i saueneæringa fra 2006 til 2016.

År	Antall VFS	Estimert total verdiskaping	Antall brukere	Verdiskaping per bruker
2006	3 265	7 323 395	28	261 550
2008	2 875	6 448 625	26	248 024
2010	2 615	5 865 445	21	279 307
2014	2 775	6 224 325	22	282 924
2016	2 569	5 762 267	22	261 921

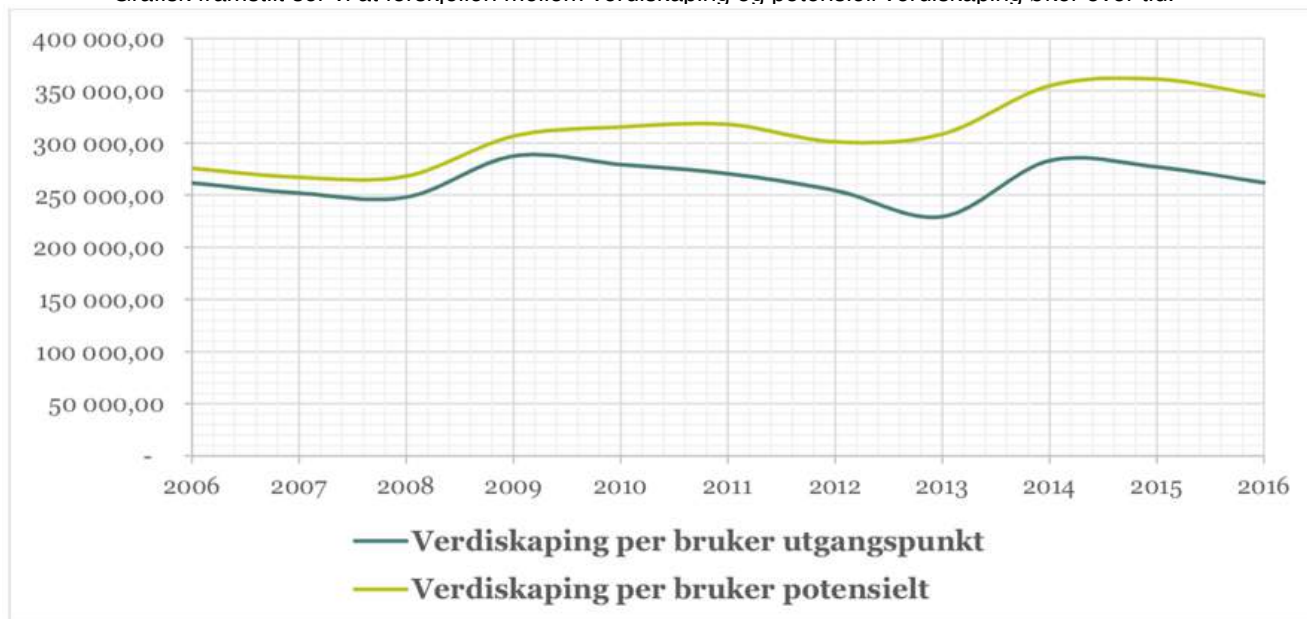
Denne tabellen viser potensialet for økt sauetall basert på at alle dyr går på utmarksbeite og areal ute av drift tæs i bruk:

År	Sau ikke i utmark	Ekstra daa (*1,3)	Ekstra sau (/1,8)	Areal ute av drift	Ekstra sau (/1,8)	Potensiell verdiskaping	Per bruker
2006	100	130	72	186	103	394 020	14 072
2008	205	267	148	153	85	522 993	20 115
2010	248	322	179	283	157	754 396	35 924
2012	511	664	369	270	150	1 164 491	46 580
2014	735	956	531	311	173	1 577 951	71 725
2016	860	1 118	621	349	194	1 827 796	83 082

RENDALEN KOMMUNE

Grafisk framstilt ser vi at forskjellen mellom verdiskaping og potensiell verdiskaping øker over tid.

Bruk av utmarksarealer i Rendalen må sammenliknes med beitekapasiteten i utmarka hentet fra «Beiteressursar Hedmark», der kapasiteten er satt til 46 657 saueenheter. I tabellen presenteres dyretall på utmarksbeite for ulike dyreslag, summen av beitebruken og i siste kolonne, ledig beite. Som vi ser, har bruken av utmarka gått ned fra 2006 til 2016, men den har aldri vært i nærheten av å nå beitekapasiteten i kommunen. Ved utnyttelse av det potensialet for økning i antall sau som er presentert over, er det liten fare for at beitekapasiteten i utmarka overskrides såfremt dyra fordeles på en fornuftig måte. Tabellen under her viser at det er mye ledig beite.

År	Storfe	Geit	Hest	Sau	Sum bruk i saueenheter	Ledig beite i saueenheter
2006	523	0	2	7 585	9 558	37 099
2008	498	0	4	5 804	7 696	38 962
2010	433	0	5	5 286	6 940	39 717
2012	508	0	10	4 867	6 832	39 825
2014	574	0	4	4 307	6 484	40 174
2016	614	0	5	3 775	6 108	40 550

TOLGA KOMMUNE

Foto: Astrid Moen

TOLGA KOMMUNE

Verdiskaping fra sauene i kommunen basert på 2 254 kroner i verdiskaping per vinterføra sau for partallsårene mellom 2006 til 2016 vises i tabellen under. Vi har også tatt med antall brukere som søker om produksjonstilskudd og verdiskapingen per bruker. Dette viser en økning i omfang av sauene i kommunen fra 2006 til 2016. Verdiskapingen per bruker er likevel ikke like stor som i Rendalen.

År	Antall VFS	Estimert total verdiskaping	Antall brukere	Verdiskaping per bruker
2006	2 586	5 788 272	36	160 785
2008	2 359	5 317 186	31	171 522
2010	2 404	5 418 616	29	186 849
2012	2 379	5 362 266	29	184 906
2014	3 061	6 899 494	36	191 653
2016	3 520	7 934 080	36	220 391

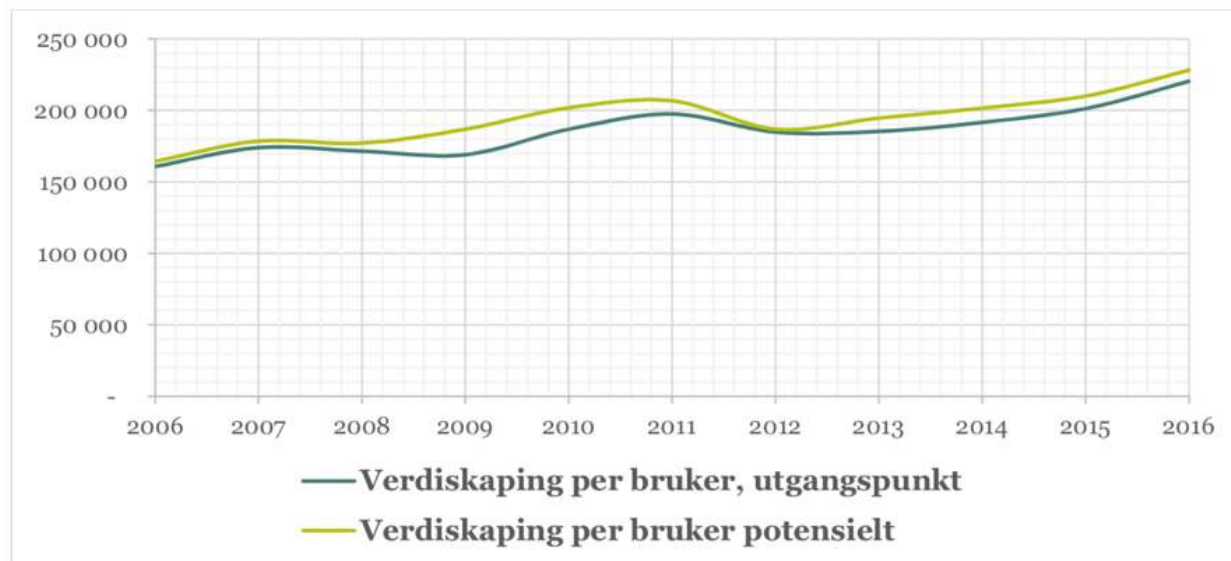
Potensialet for økt sauetall basert på at alle dyr går på utmarksbeite og areal ute av drift tas i bruk vises i tabellen under. I Tolga er ikke dette potensialet spesielt stort.

År	Sau ikke i utmark	Ekstra daa (*1,3)	Ekstra sau (/1,8)	Areal ute av drift	Ekstra sau (/1,8)	Potensiell verdiskaping	Per bruker
2006	46	60	33	45	25	131 233	3 645
2008	29	38	21	101	56	173 683	5 603
2010	48	62	35	286	159	436 274	15 044
2012	0	0	0	110	61	137 744	4 750
2014	102	133	74	156	87	631 391	10 039
2016	121	157	87	67	37	280 873	7 802

TOLGA KOMMUNE

Utviklingen for gjennomsnittstall for verdiskaping per bruker er vist i grafen under. Differansen mellom verdiskaping og potensiell verdiskaping endrer seg lite over tid, mens verdiskapingen har en økende trend.

Bruk av utmarksarealer i Tolga må sammenliknes med beitekapasiteten i utmarka hentet fra «Beiteressursar Hedmark». Denne er på 30 940 saueenheter. I tabellen presenteres dyretall på utmarksbeite for ulike dyreslag, summen av beitebruken og i siste kolonne, ledig beite. Som vi ser, har bruken av utmarka gått opp fra 2006 til 2016, men den har aldri vært i nærheten av å nå beitekapasiteten i kommunen. Ved utnyttelse av det potensialet for økning i antall sau som er presentert over, er det liten fare for at beitekapasiteten i utmarka overskrides såfremt dyra fordeles på en fornuftig måte.

År	Storfe	Geit	Hest	Sau	Sum bruk i saueenheter	Ledig beite i saueenheter
2006	1 735	104	5	5 319	12 011	18 929
2008	1 675	60	8	4 973	11 392	19 548
2010	1 692	64	8	5 172	11 661	19 279
2012	1 543	78	7	5 408	11 353	19 587
2014	1 708	98	17	6 511	13 165	17 775
2016	1 734	92	10	7 356	14 057	16 884

TYNSET KOMMUNE

TYNSET KOMMUNE

Verdiskaping fra sauene i kommunen basert på 2 257 kroner i verdiskaping per vinterføra sau for partallsårene mellom 2006 til 2016 vises i tabellen under. Vi har også tatt med antall brukere som søker om produksjonstilskudd og verdiskapingen per bruker. Dette viser en reduksjon i omfang av sauene i kommunen fra 2006 til 2016. Verdiskapingen per bruker er på vei opp til samme nivå som i Rendalen.

År	Antall VFS	Estimert total verdiskaping	Antall brukere	Verdiskaping per bruker
2006	7 978	18 006 346	90	200 071
2008	7 676	17 324 732	82	211 277
2010	7 325	16 532 525	78	211 955
2012	7 449	16 812 393	82	205 029
2014	6 756	15 248 292	73	208 881
2016	7 174	16 191 718	65	249 103

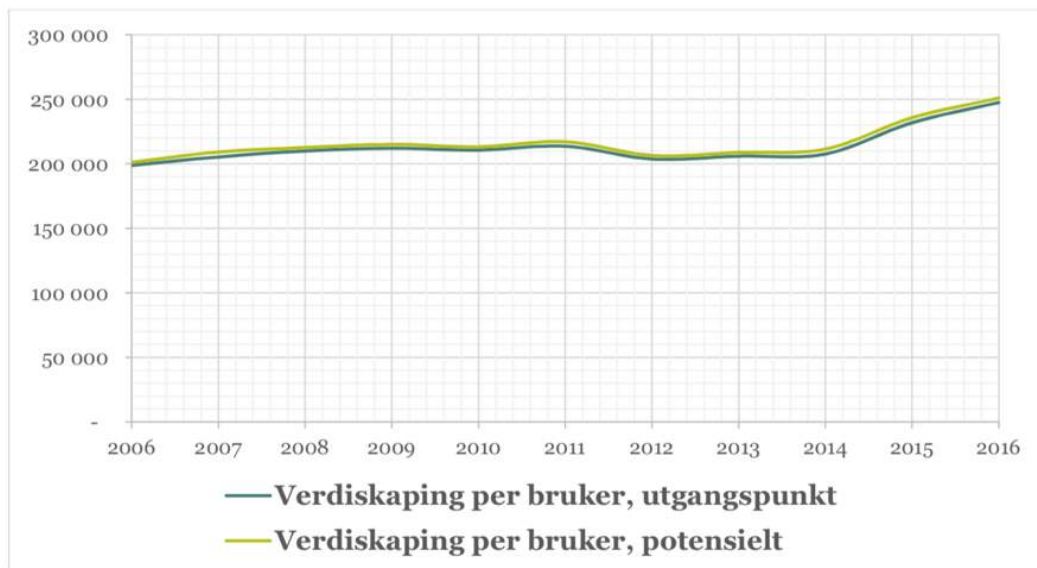
Potensialet for økt sauetall basert på at alle dyr går på utmarksbeite og areal ute av drift tas i bruk, vises i tabellen under. I Tynset er ikke dette potensialet spesielt stort.

År	Sau ikke i utmark	Ekstra daa (*1,3)	Ekstra sau (/1,8)	Areal ute av drift	Ekstra sau (/1,8)	Potensiell verdiskaping	Per bruker
2006	81	105	59	297	165	504 440	5 605
2008	96	125	69	217	120	428 328	5 224
2010	81	105	59	200	111	382 562	4 905
2012	99	129	72	184	102	392 593	4 788
2014	121	157	87	205	114	454 535	6 227
2016	101	131	73	181	101	391 840	6 028

TYNSET KOMMUNE

Utviklingen for gjennomsnittstall for verdiskaping per bruker er vist i grafen under. Differansen mellom verdiskaping og potensiell verdiskaping endrer seg lite over tid, mens verdiskapingen har en økende trend særlig de to siste årene.

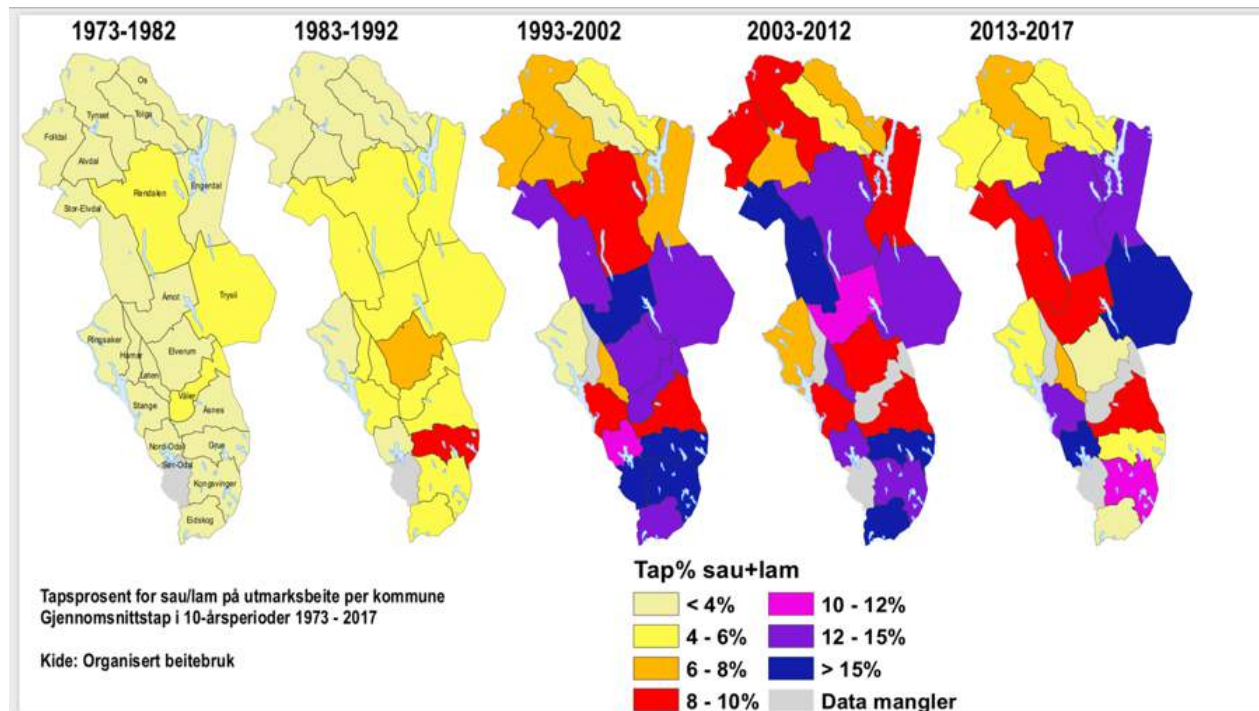

Bruk av utmarksarealer i Tynset må sammenliknes med beitekapasiteten i utmarka hentet fra «Beiteressursar Hedmark» på 55 312 saueenheter. I tabellen presenteres dyretall på utmarksbeite for ulike dyreslag, summen av beitebruken og i siste kolonne, ledig beite. Som vi ser, har bruken av utmarka vært omtrent uendret fra 2006 til 2016, men den har aldri vært i nærheten av å nå beitekapasiteten i kommunen. Ved utnyttelse av det potensialet for økning i antall sau som er presentert over, er det liten fare for at beitekapasiteten i utmarka overskrides såfremt dyra fordeles på en fornuftig måte. Antall storfe i utmark øker, mens antall sau går ned og effektene av dette bør undersøkes nærmere i et hovedprosjekt.

År	Storfe	Geit	Hest	Sau	Sum bruk i saueenheter	Ledig beite i saueenheter
2006	2 582	522	208	16 757	28 471	26 842
2008	2 614	359	219	16 250	27 905	27 407
2010	2 902	240	225	15 674	28 267	27 046
2012	3 106	295	206	15 229	28 555	26 757
2014	3 222	439	160	14 973	28 674	26 638
2016	3 478	273	181	14 928	29 466	25 846

TAPSPROSENT FOR SAU OG LAM PÅ UTMARKSBEITE

Figuren viser tapsprosent for sau og lam på utmarksbeite pr kommune i 10-årsperioder. Det er viktig å være klar over at siste periode er kun 5 år. Tall er hentet fra Nibio

Oversikten over viser tapsprosent for sau og lam på utmarksbeite.

Bakgrunn: Utviklingen i Hedmark fylke 1970 - 2017

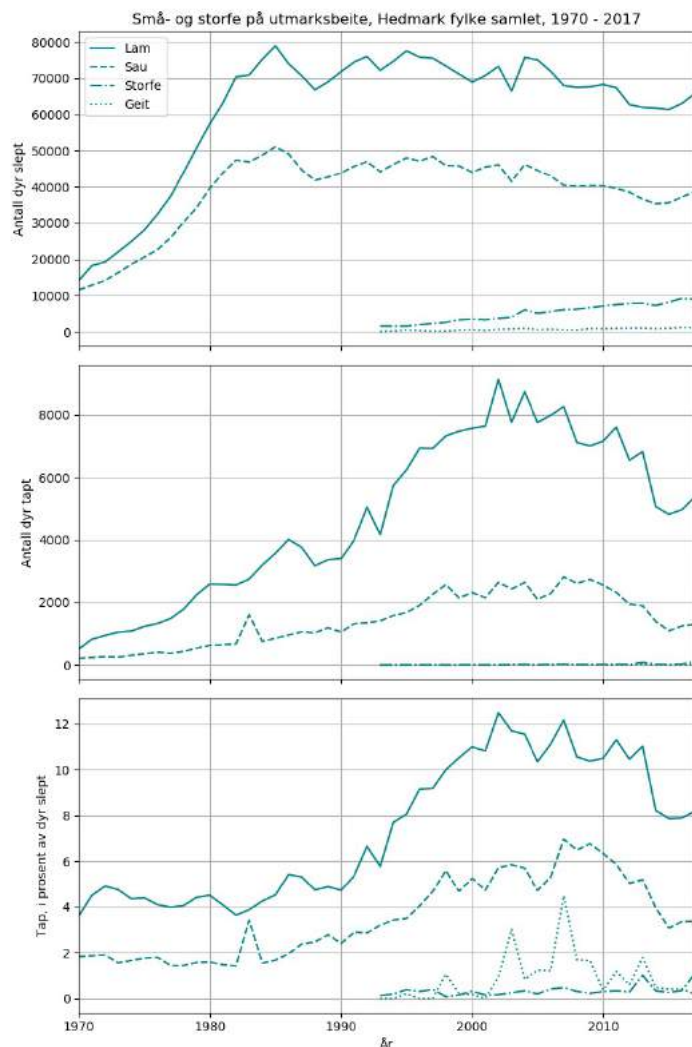

Fig 1.1 (venstre) viser antall dyr sendt på beite i Hedmark fylke i perioden 1970 - 2017, fordelt på sau, lam, geit og storfe, samt antall dyr tapt og tapsandelen i prosent av totalt antall dyr.

Tapstallene for sau/lam stiger kraftig etter 1990, fra et normalnivå på ca 2(4)% for sau(lam) på 70- og 80-tallet til 5,7%(11,2%) for sau (lam) på 2000-tallet. Dette utgjør omlag en tredobling.

Tapstall og -andel synker i perioden etter 2010. Dette kan til en viss grad forklares med at antall dyr som sendes ut på beite også synker i denne perioden, da man må kunne anta at nedgangen beitebruk primært skjer i områdene med størst rovdyrtrykk. Man må se nærmere på utviklingen etter 2010 for å kunne si hva som er årsaken til denne trenden.

Fig 1.2 (nederst)

Antall organiserte beitelag følger utviklingen i antall dyr. Det kan sees en vesentlig nedgang i antall beitelag for sau de siste 20 årene.

Gjennomsnittsverdier per tiår

	Sau,	lam,	storfe,	geit
1970 - 1979:	20705,	29112 ,	- ,	-
Tap:	339,	1246 ,	- ,	-
Tapsandel:	1.7%,	4.3% ,	- ,	-
1980 - 1989:	45584,	69636 ,	- ,	-
Tap:	938,	3151 ,	- ,	-
Tapsandel:	2.1%,	4.5% ,	- ,	-
1990 - 1999:	46209,	74237 ,	2132 ,	282
Tap:	1725,	5727 ,	5 ,	1
Tapsandel:	3.7%,	7.7% ,	0.2% ,	0.2%
2000 - 2010:	43177,	70514 ,	5020 ,	641
Tap:	2469,	7900 ,	15 ,	10
Tapsandel:	5.7%,	11.2% ,	0.3% ,	1.5%
2010 - 2017:	37686,	64044 ,	7997 ,	1003
Tap:	1717,	6052 ,	40 ,	7
Tapsandel:	4.5%,	9.4% ,	0.5% ,	0.7%

UTVIKLING I 3 KOMMUNER (TOLGA, TYNSET, RENDALEN), BEITELAGENE ØST FOR GLOMMA 1971 - 2017

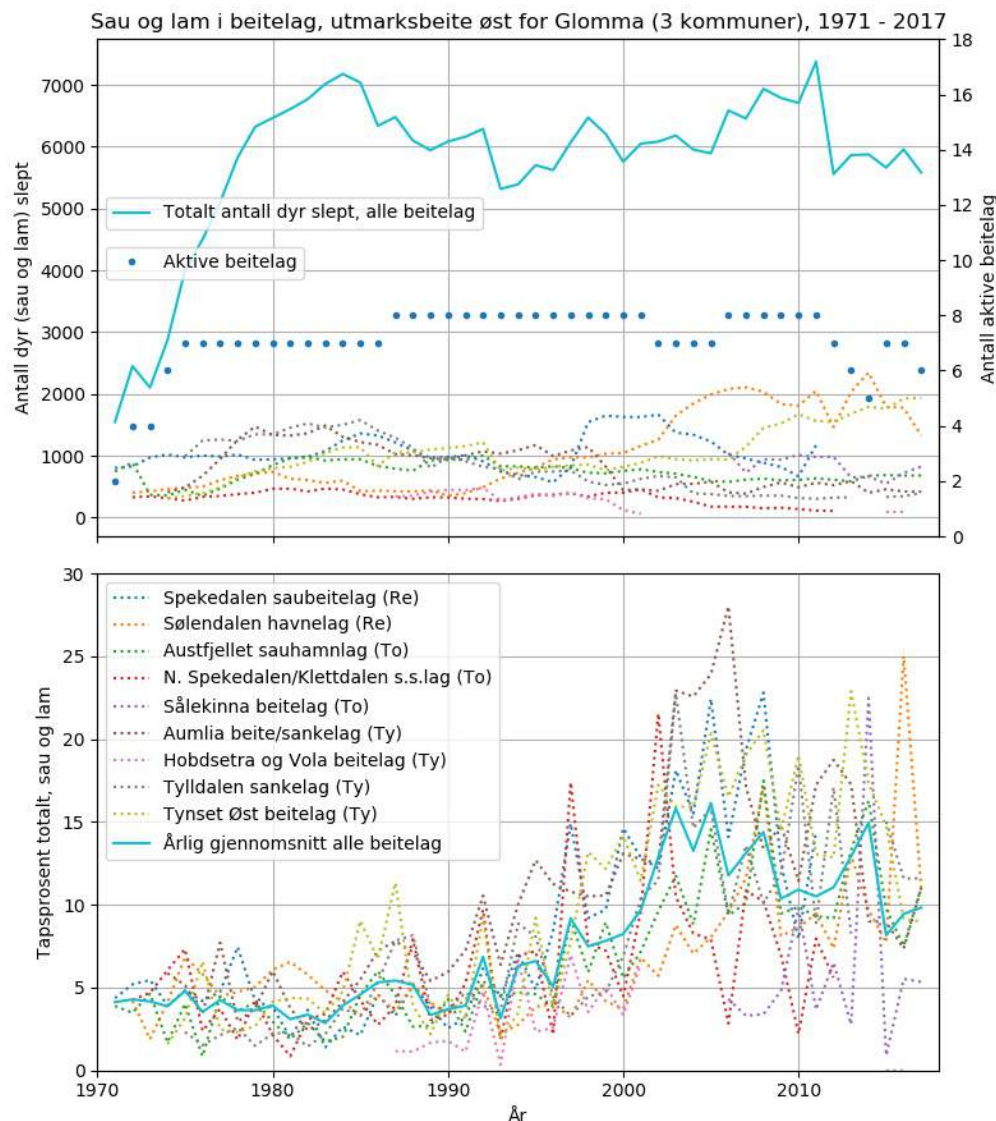

Fig. 2.1 (venstre), sammenliknes med Hedmark forøvrig. (Figuren finnes også med separate paneler for tapsprosent fordelt på sau og lam.)

Over tid kun mindre variasjoner i størrelse på de enkelte beitelag. Totalt antall dyr på utmarksbeite (øverst) gjenspeiler den samme trenden som for fylket som helhet.

Tapsprosent (nederst) varierer mye fra år til år og på tvers av beitelagene, men gjennomsnittet følger en tilsvarende utvikling som kan sees på figur 1.1.

Vi kan få et enkelt bilde av utviklingen ved å sammenlikne perioden før 1990 med perioden etter 2000. Tabellen under sammenlikner situasjonen i vår region med fylket som helhet. Den gjennomsnittlige årlige tapsprosenten for sau og lam i Hedmark fylke ligger i inneværende periode på ca 8%, en dobling fra nivået før 1990. For området øst for Glomma i våre 3 kommuner var gjennomsnittlig tap noe høyere enn resten av fylket også i denne perioden, men økningen til i dag har vært vesentlig høyere, og vi ser her på en tilnærmet tredobling av den samlede tapsprosenten for sau og lam på utmarksbeite. Det er liten forskjell i antall dyr på beite mellom periodene.

Gjennomsnittsverdier per år Hedmark fylke samlet, sau/lam før og nå:

	Sau,	lam,	Samlet
Antall dyr slept 1974 – 1990:	38349	57981	96331
Antall dyr slept 2000 – 2017:	40736	67638	108375
Antall dyr tapt 1974 – 1990:	756	2591	3347
Antall dyr tapt 2000 – 2017:	2134	7078	9213
Årlig tapsandel 1974 – 1990:	1.9%	4.4%	3.4%
Årlig tapsandel 2000 – 2017:	5.2%	10.4%	8.5%

Gjennomsnittsverdier 3 kommuner Glomma øst, sau og lam samlet før og nå: 1974 – 1990 vs 2000–2017

Antall dyr slept 1974 – 1990:	5921
Antall dyr slept 2000 – 2017:	6181
Antall dyr tapt 1974 – 1990:	240
Antall dyr tapt 2000 – 2017:	760
Årlig tapsandel 1974 – 1990:	4.1%
Årlig tapsandel 2000 – 2017:	12.3%

SAMMENLIKNING 3 KOMMUNER: RENDALEN, TYNSET, TOLGA, BEITELAGENE ØST FOR GLOMMA 1971 - 2017

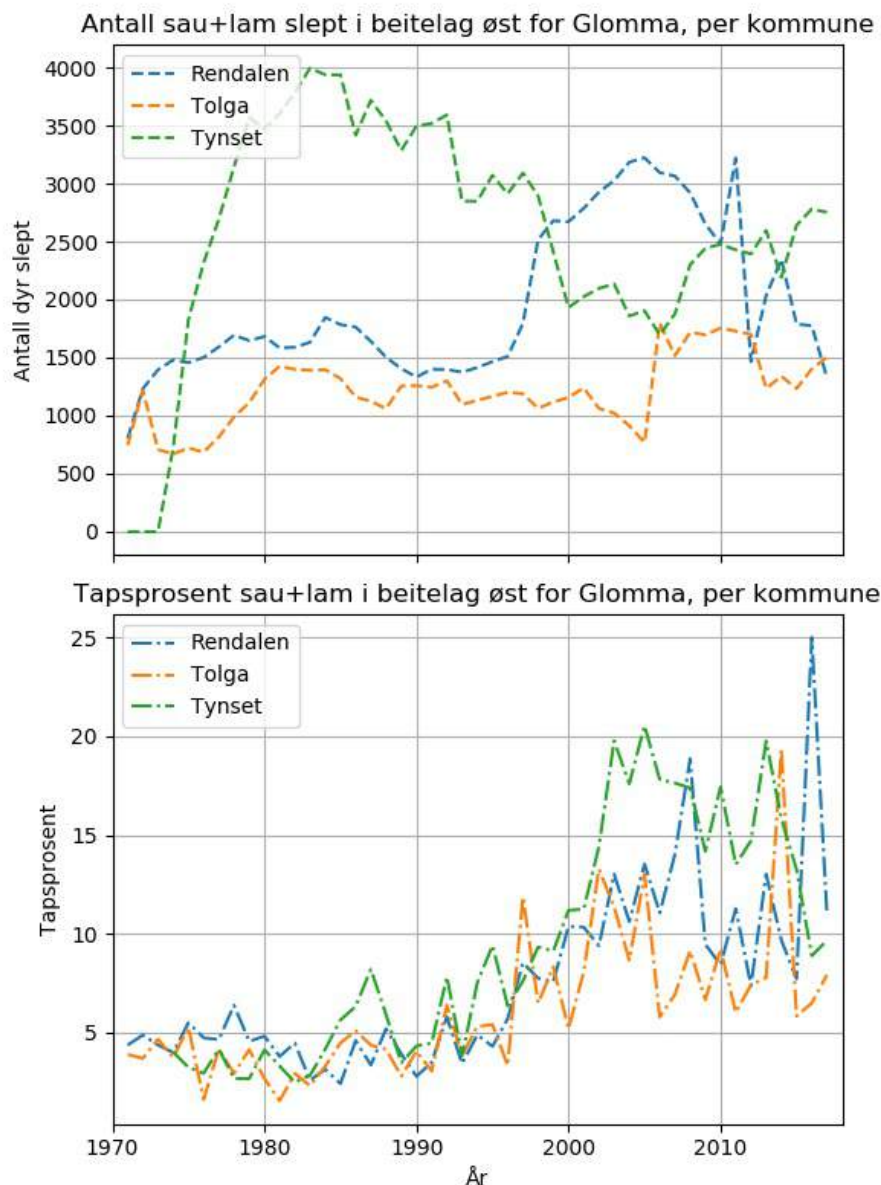

Fig. 2.2 (venstre) ser på samme region som fig 2.1 (forrige side), men nå separert på de tre kommunene Rendalen, Tolga og Tynset.

Øvre panel viser antall sau/lam slept på utmarksbeite (innen organiserte beitelag) i perioden 1971 - 2017, og nedre panel viser tilsvarende tapsprosent.

Beitelagene i dette området tilhører Spekedalen og Sølendalen i Rendalen kommune, Austfjellet, Nordre Spekedalen/Klettdalen og Sålekinna i Tolga kommune, og Aumlia, Hobdsetra og Vola, Tyllidalen og Tynset Øst i Tynset kommune.

Det er markante forskjeller mellom de tre kommunene i utviklingen i denne tidsperioden. Den store økningen i antall dyr på 70-tallet som også kan sees på fylkesnivå finner kun sted i Tynset kommune. Tolga og Rendalen har kun mindre variasjon i antall dyr på beite i hele den første halvdel av perioden. Etter en topp på tidlig 80-tall har dyretallet i Tynset gått gradvis tilbake. Antall dyr på utmarksbeite i denne delen av Tolga holder seg relativt stabilt gjennom hele perioden. Mot slutten av 90-tallet ble svært mange dyr flyttet til Spekedalen (registrert på beitekommune Rendalen) fra beiteområder registrert i Tynset kommune. Dette ses som en kraftig økning i antall dyr på beite i Rendalen og en ditto nedgang i Tynset kommune rundt 1997.

Gjennomsnittsverdier 3 kommuner Glomma øst, sau og lam samlet før og nå:
1974 - 1990 vs 2000 - 2017

	70-80-tallet:	Etter 2000:
Tapsandel Rendalen:	4.2%	11.9%
Tapsandel Tolga:	3.5%	8.8%
Tapsandel Tynset:	4.1%	15.3%

Tapsandelen øker i alle tre kommunene fra 90-tallet og utover. Tolga har det laveste tallet på dyr og den laveste tapsandelen etter år 2000 av de tre, med 8,8%. Dette er samme nivå som fylkesgjennomsnittet for denne perioden. Rendalen har noe høyere tap enn Tolga gjennom perioden. Snittverdien på nesten 12% påvirkes noe av de høye tapene i 2008 og 2016. Tynset har hatt det høyeste nivået over tid de siste to tiårene, med gjennomsnittlig årlig tapsandel på 15%.

Alle tre kommuner har i løpet av de siste to tiårene opplevd beitesesonger med dyretap øst for Glomma i størrelsesorden 20%.

STATUS ERSTATNING FOR TAP AV SAU TIL ROVVILT, 2006 - 2017, RENDALEN, TOLGA OG TYNSET KOMMUNER

Fylkesmannen utbetaler erstatning for sau som er dokumentert eller sannsynliggjort tatt av rovvilt. Årlige tall for innrapportert skadeomfang og innvilget erstatning finnes kommunevis på Rovbase. Differansen mellom totalt tapstall og antall dyr erstattet utgjør såkalt «normaltap» og ellers tap som anses forårsaket av andre kilder enn rovdyr. Tallene omfatter alle beitebrukere, både enkeltstående og organiserte.

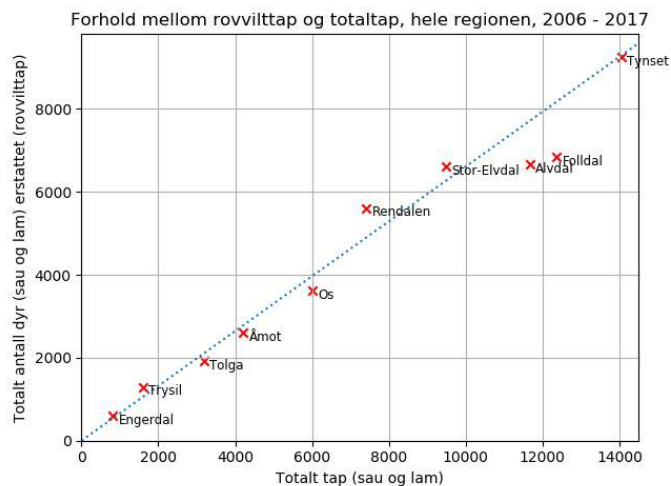
Tabell 1 oppgir følgende samlede tall for perioden: Totalt antall erstatningssøknader, antall dyr tapt (sau og lam), antall dyr erstattet (sau og lam), andel av tapet som har blitt erstattet, totalt utbetalt erstatningsbeløp, antall tapte dyr per innlevert søknad, og utbetalt refusjon per rovdyrtatt dyr.

Tabell 2 oppgir følgende *årlige gjennomsnitt* for perioden: Antall søknader, antall dyr tapt (sau og lam), antall dyr erstattet (sau og lam), årlig utbetalt erstatningsbeløp, og avvik (i antall dyr) mellom innrapportert totalt tap og erstattet tap.

Kommuner	Søk.	Sau tapt	Lam tapt	Sau erst	Lam erst	Erst/tapt sau	Erst/tapt lam	Erst/tapt tot	Erst.beløp	Tap sau/søk	Tap lam/søk	Refusjon/dyr
Rendalen	192	2009	5408	1606	4002	0.80	0.74	0.76	13387582	10.46	28.17	2387.23
Tolga	176	704	2477	467	1448	0.66	0.58	0.60	4547023	4.00	14.07	2374.42
Tynset	484	2764	11288	1946	7301	0.70	0.65	0.66	20856565	5.71	23.32	2255.50

Kommuner	Søknader	Sau tapt	Lam tapt	Sau erst.	Lam erst.	Erst. beløp	Tapt-erst. sau	Tapt-erst. lam	Tapt-erst. tot.
Rendalen	16.00	167.42	450.67	133.83	333.50	1115631.83	33.58	117.17	150.75
Tolga	14.67	58.67	206.42	38.92	120.67	378918.58	19.75	85.75	105.50
Tynset	40.33	230.33	940.67	162.17	608.42	1738047.08	68.17	332.25	400.42

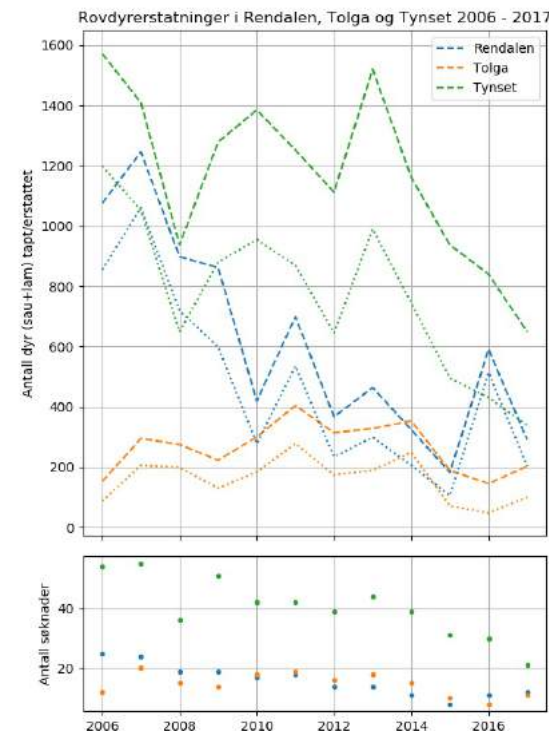
Fig. 3.1 (nederst venstre) viser forholdet mellom totale tapstall i perioden og det antall dyr som det er innvilget erstatning for, for de tre kommunene samt nabokommuner i Nord-Østerdalen. Den stiplede linjen viser gjennomsnittet, som tilsier at ca. 2/3 av det totale tapet blir erstattet som rovdyr. Rendalen og Stor-Elvdal er kommunene som har fått størst andel av sitt tap erstattet, Alvdal og Folldal får den laveste andelen, men som figuren viser er spredningen ikke spesielt stor.

Figur 3.2 (nederst høyre) viser totalt årlig tap (stiplede linjer) og antall dyr erstattet (prikkede linjer) for de tre kommunene i denne perioden. Nedre panel viser antall innsendte erstatningssøknader per kommune.

I Tynset og Rendalen kommuner ses en nedgang i tapstall og dessuten en viss nedgang i antall erstatningssøknader.

I Tolga kommune er det ingen vesentlige endring i denne perioden.

OBB 3 KOMMUNER 2013 - 2017. SAMLEDE TALL FOR ALLE BEITELAG INNEN HVER KOMMUNE

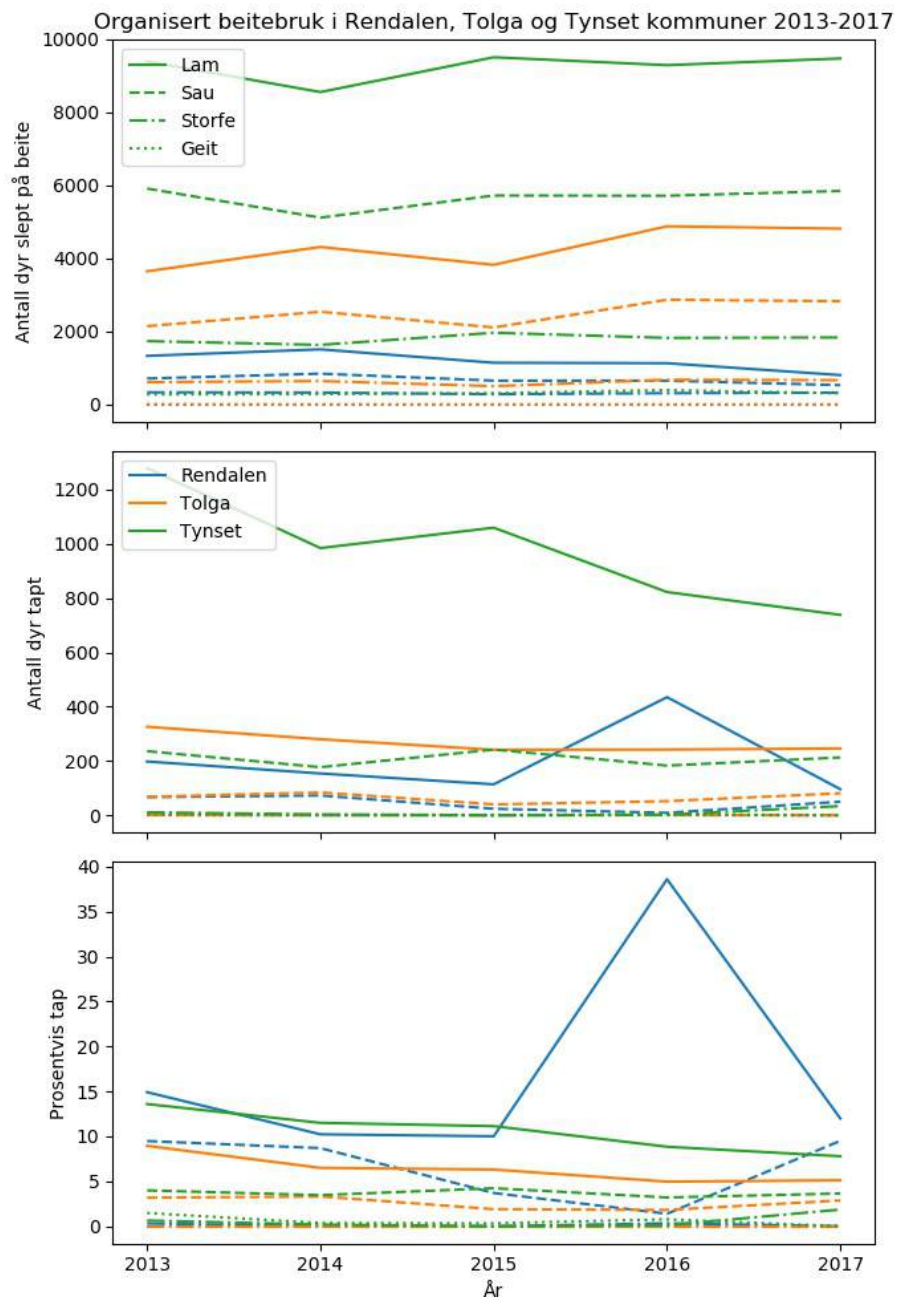

Fig 4.1 (venstre): Antall dyr slept (øverst), antall dyr tapt (midten), prosentvis tap (nederst).

Blå = Rendalen, Oransje = Tolga, Grønn = Tynset

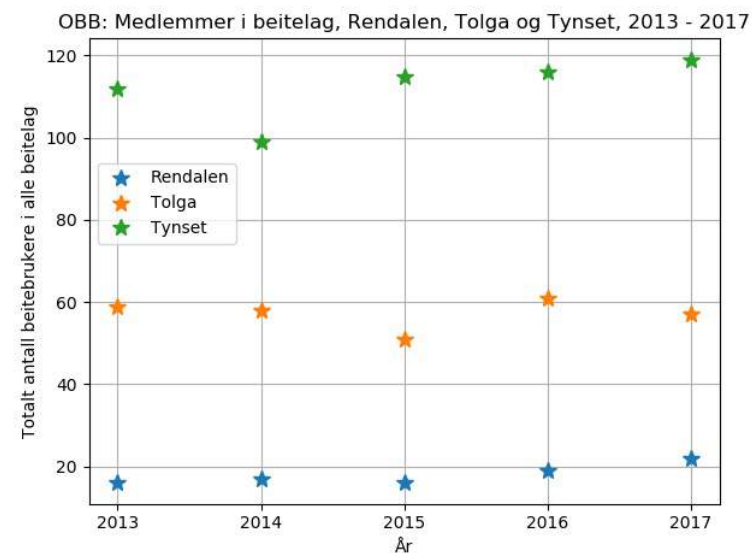
Heltrukken: Lam, Stiplet = sau, Dash-dot=Storfe, prikket=geit.

I denne perioden ses det liten endring i antall dyr slept på utmarksbeite i de tre kommunene. En svak nedgang i antall sau og lam i Rendalen kommune, samt en svak ditto økning i Tolga og Tynset kommuner.

Det ses lite tegn til endring i antall dyr tapt, med unntak av en nedgang i tap av lam i Tynset kommune. Prosentvis tap av lam går noe ned i Tolga og Tynset. Rendalen kommune hadde et ekstra høyt tap av lam i 2016.

Konklusjoner fra dette begrensede tallmaterialet bør trekkes med forsiktighet. I den grad man kan si noe om tilstanden i beitebruken fremgår ikke årsaker til eventuelle endringer, heller ikke hvilken form beitebruket har.

Fig 4.2 (under): Antall beitebrukere i lag. Det er ingen signifikant endring i antall organiserte beitebrukere i de tre kommunene i denne perioden. Dette tallet avspeiler ikke nødvendigvis reell beitebruk, da dette kun teller antall rettighetshavere, ikke antall brukere som reelt har dyr på beite.

OPPSUMMERING - TAP OG BEITEDYR

Å kartlegge bruken av utmarksbeite er krevende, og det trengs mye data og mye tid hvis man skal kunne avdekke årsakssammenhenger. Tallene fra Rovbase og tallene fra NIBIO er ikke direkte sammenliknbare og gir i nåværende form ikke hele bildet. Fra rovbaser har vi brukt tall på kommunenivå - disse kombinerer dermed geografiske områder (øst/vest for Glomma) med ulik beitebruk og ulik rovdysituasjon. Fra NIBIO har vi tall på de enkelte beitelag, men bortsett fra i området øst for Glomma gjelder disse kun de siste 5 årene, og kan derfor i liten grad brukes til å vurdere endringer i beitebruken over tid.

Følgende er eksempler på tallmateriale som bør skaffes til veie som del av et hovedprosjekt, som vil kunne besvare viktige spørsmål om bruken av utmarksbeite:

- Reelt antall beitebrukere (ikke rettighetshavere, men hvor mange brukere som faktisk har dyr på beite et gitt år, uavhengig av om de eier eller leier beite). En grunneier med beiterett teller i nåværende tallmateriale fra NIBIO som beitebruker selv om beiteretten ikke er i bruk. Dette kan skjule en reell nedgang i bruk av utmarksbeite.
- Tall på tildeling av beitetilskudd vil kunne gi innblikk i reell beitebruk.
- Tapstall bør ses i sammenheng med faktisk antall beitedøgn. Nåværende tallmateriale tar ikke hensyn til hvorvidt dyra går på beite en kortere eller lengre del av året, og den faktiske situasjonen med tanke på reelt bruk av utmarksbeite og tap av dyr kan derfor være en annen enn det herværende tall tilsier.
- Rapporterte tap og erstattet andel fra Rovbase fordelt på beitelag eller med andre geografiske inndelinger enn kommune, slik at disse kan sammenliknes direkte med tallene fra NIBIO (som er på beitelagsbasis)
- Innrapporterte tap til de ulike rovdirene bør studeres på bakgrunn av geografiske regioner som er meningsfylte. Tall for f.eks. hele Tolga kommune kombinerer Forollhogna-området, som har primært jerv, og området øst for Glomma, hvor hovedproblemet er ulv. Samlede tall for disse ulike regionene vil kunne skjule de faktiske forhold.
- En region kan ikke studeres isolert, og tallene som er fremlagt for regionen øst for Glomma i de tre Nord-Østerdalskommunene bør derfor sammenliknes med tilsvarende beregninger for andre områder (e.g. vest for Glomma, lenger sør i Hedmark). Det er sterkt ønskelig å kunne studere utviklingen i de ulike regionene over lengre tid, samt at datasettet utvides til å omfatte reelt antall aktive beitebrukere og lengden av utmarksbeitesesongen.
- Økonomiske ringvirkninger av bruk av utmarksbeite bør kartlegges, f.eks. ved å studere skatteinntekter hos kommunene. En full økonomisk ringvirkningsanalyse kan bestilles hos egnet eksternt byrå.
- Bærekraft av ulike beitebruksmodeller må kartlegges og sammenliknes. Alternativer til den tradisjonelle bruken av utmarksbeite må vurderes i kontekst for områdene med vedvarende rovdyrtrykk. Man bør tilstrebe å inkludere også de faktorer som er vanskeligere å prissette, som opprettholdelse av biologisk mangfold, kulturlandskap og økologisk balanse. De modellene som allerede er tatt i bruk eller er i ferd med å fases inn (overgang til innmarksbeite/nærliggende inngjerdede områder) må vurderes med tanke på bærekraft.

KVALITATIVE FUNN

Intervjuobjektene peker på at den todelte forvaltninga skaper utfordringer som gjør at det er vanskelig å se helhetlig på dette. Det er to forskjellige departementer med hver sine direktorat, med hvert sitt forvaltningsområde, ansvar og fagtilnærming. Objektene er samstemte i at rovdyrforliket må overholdes, og de to forvaltningsområdene må tvinges til å samarbeide bedre og være mer samstemte i kommunikasjon, bruk av virkemidler og ikke minst forståelse for situasjonen. Det oppleves som uprofesjonelt og feil bruk av skattepenger når den ene etaten legger til rette for vekst og utvikling gjennom å innvilge lån og tilskudd via Innovasjon Norge og den andre etaten «kommer springende etter deg med penger for at du skal slutte», dvs tilbyr omleggingstilskudd eller tilskudd for avvikling. Flere stiller spørsmålet om hvorfor erstatningssakene for rovdyrangrepene på Hadeland ble behandlet annerledes enn erstatningssøknadene fra Nord-Østerdalen etter sommeren 2018. Det savnes generelt en mer helhetlig vurdering til grunn for bestemmelser. Aktivt bruk av utmark henger sammen med god matproduksjon, beredskapspolitikk og distriktspolitikk.

Flere påpeker også sprengkraften i at dersom en beitebruker takker ja til omstillingsmidler vil han/hun samtidig være med på å øke trykket på de gjenværende i et beitelag. Dette er lite gjennomtenkt bruk av virkemidler og setter godt naboskap og grendesamarbeid på prøve.

Todelingen som er beskrevet tidligere i rapporten mht forvaltningsområder og tilhørende ansvar nevnes også her. Det synes merkelig at Mattilsynet har et krav om en risikovurdering av beitesesongen opp mot risiko for rovdyrangrep, og at denne rapporten kun blir levert til landbruksforvaltning og ikke til forvaltningsområdet som har ansvar for rovdyrforvaltning - altså Miljødirektoratet. Silotenkning er et ord som blir brukt flere ganger. Det etterlyses et mer balansert beslutningsgrunnlag mellom departementene som kanskje vil føre til at flere jobber mere sammen mot felles mål - som Rovdyrforliket påpeker er todelt.

Naturmangfoldsloven nevnes av mange parter, dette er en sektorovergripende lov som av dyrevernere blir brukt for å ta vare på rovdyr men det blir ofte glemt at samme lov også åpner for skadeuttak.

Flere nevner at næringa ønsker å bli tatt på alvor som næring. Det brukes utrolig mye ressurser i form av timer og kostnader på tilsyn av dyra gjennom beitesesongen. Ei næring trenger forutsigbarhet og langsiktighet for å ta gode beslutninger om framtidige investeringer. Slik det er nå er det investeringsviljen lav, og uforutsigbarheten stor.

KVALITATIVE FUNN

Intervjuobjektene ble utfordret til å komme med konkrete tiltak som kan gjennomføres. Disse er listet opp her i en tabell

Område	Tiltak
Jerv	Se på muligheter for å få lisensjakt på jerv til å starte på samme dato som reinsjakt 20/8.
Forvaltning	Sette opp et faktisk regnskap for skadefelling
Organisering	Finne gode organisasjonsmodeller for beitelagene som i varetar fellesskapet og den enkelte bruker på samme tid mht økonomi og bruk av midler.
Organisering	Gode beredskapsplaner er viktige og er et ønsket tiltak fra mange men ansvaret for utarbeidelse, gjennomføring og vedlikehold må plasseres hos Fylkesmannen.
Politikk	Rovdyrforliket må overholdes, oppfattes likt og gjennomføres av alle parter
Politikk	Vurdere tiltaksområder rundt rovdyrsoner med spesielle vilkår
Organisering	Direktoratene må ha et felles syn på beitenæringa og være enige
FoU	Aktivt bruke forsknings- og kunnskapsmiljøer for å se på bruk av ny teknologi som gjør at beiteressursene kan brukes.
Jerv	Uttak i hi er omstridt men en veldig effektiv ressursbruk
Fou	Aktiv bruk av forskning og utvikling for å finne effektive metoder for å overvåke og kartlegge rovdyr uten å bruke så enormt med ressurser
Organisering	Det må være enkelt å få fellingstillatelse og enkelt å få tilgang til terreng via dispensasjon for motorferdsel i utmark ved skadefelling for å få til raske uttak
Stortinget	Rovdyrforliket må overholdes. Hvilke konsekvenser har det hvis det ikke overholdes av ansvarlig statsråd?
Organisering	Bedre samarbeid og mer organisert bruk av utmarka. Skogsforvaltning, beitebruk og jaktrett må vurderes mer helhetlig og samlet gjennom oppdaterte beitebruksplaner som alle er enige om

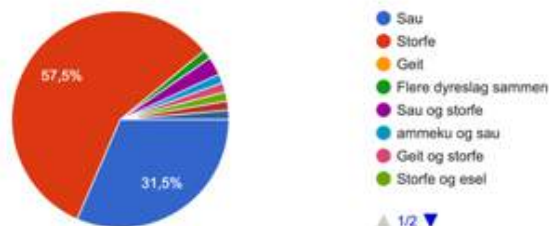

KVALITATIVE FUNN

Det er i forbindelse med prosjektet forsøkt å intervjuere alle beitebrukere i de tre kommunene, i hovedsak med beiterett øst for Glomma. På grunn av begrensede ressurser har ikke alle blitt med i denne runden. Intervjuene har hatt en todelt funksjon; kartlegge og hente ut faktiske funn som er interessante og relevante for prosjektet, og det å skape en arena eller en mulighet for at beitebrukerne skulle få si sin mening og få en mulighet til selv å evaluere/uttale seg om beitesesongen 2018. Prosjektet har fått svar fra i alt 73 beitebrukere.

Hvordan er din driftsform?

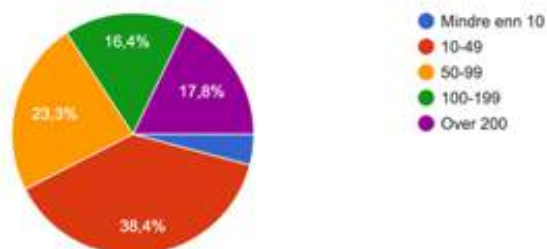
73 svar

Det første spørsmålet som ble stilt hvilken driftsform brukerne har valgt. Nesten 60% svarer at de driver med storfe, og over 30% har sau og lam. Noen få har en kombinasjon av flere besetninger

Hvor mange dyr slipper du på beite?

73 svar

Videre ble brukerne spurt om hvor mange dyr som slippes på beite. Dette spørsmålet må sees i sammenheng med det første spørsmålet, der flestparten svarer at de driver med storfe er det også naturlig at antallet dyr gjenspeiler besetningene. Litt over 17% svarer at de slipper mer enn 200 dyr.

KVALITATIVE FUNN

Hvor mange år har du drevet med dette

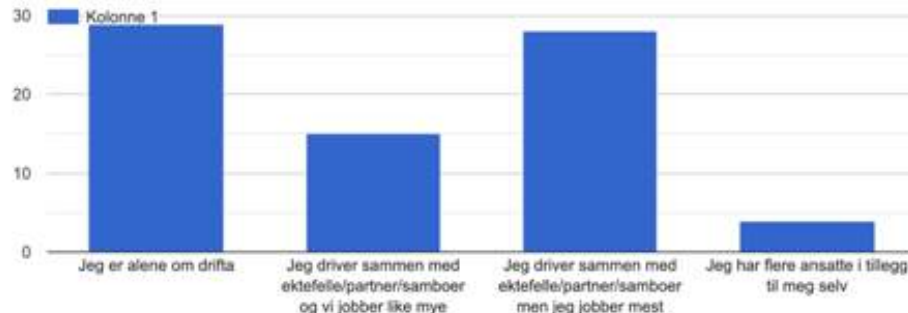
73 svar

Her blir brukerne bedt om å si hvor lenge de har drevet med denne driftsformen.

Over 40% har drevet i mer enn 20 år, og over 20% har drevet mellom 11-20 år. Svarene her kan gjerne sees i sammenheng med spørsmålet om bruksoverdragelse lenger ut i undersøkelsen.

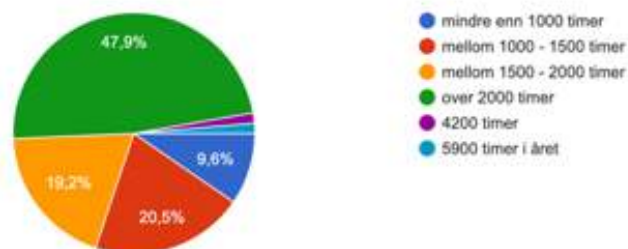
Driver du alene eller sammen med noen i familien

29 beitebrukere er alene om drifta, 15 stk oppgir at ektefelle/partner/samboer deler arbeidet mellom seg likt, mens 28 oppgir at de driver sammen men det er en hovedansvarlig/ arbeidsmengden er fordelt forskjellig. Det er bare 4 stk som har flere ansatte i drifta i tillegg til seg selv. Dette tyder på at det er flere som har arbeid også utenom gården.

Har du noen formening om hvor mange timer du bruker på drifta på ett år?

73 svar

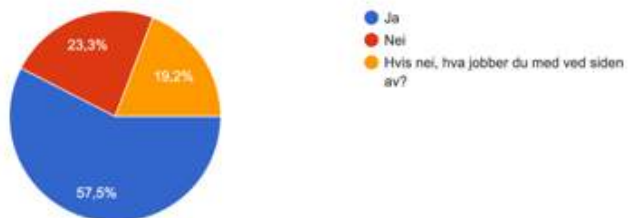
Nesten halvparten av de spurte oppgir at de bruker over 2000 timer på drifta i løpet av ett år. 39% sier at de bruker ett sted mellom 1000 – 2000 timer pr år i drifta. Spørsmålet her er tenkt å gi en oversikt over at det er mange timer som legges ned i drifta uten at det nødvendigvis står i stil med inntektsgrunnlaget.

KVALITATIVE FUNN

Er du heltids sysselsatt?

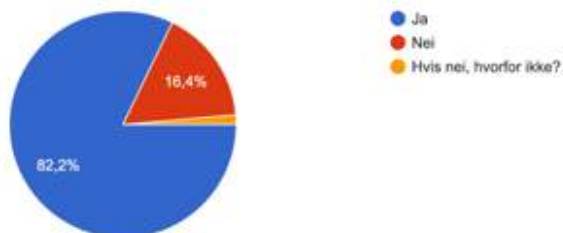
73 svar

Her ser vi at nesten 60% av de spurte (42 stk) sier at de er heltids sysselsatt, resten må da nødvendigvis være sysselsatt med noe annet i tillegg. Her må en ta høyde for noe usikkerhet om spørsmålet er riktig tolket (og kanskje nødvendigvis dårlig formulert) da det her var ment å avdekke om brukerne betrakter seg selv som heltids sysselsatt med drifta på gården spesifikt og ikke nødvendigvis heltids sysselsatt generelt.

Er du medlem av et beitelag?

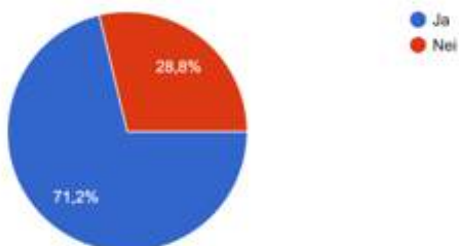
73 svar

Over 80% er medlem av et beitelag, mens vel 16% er ikke medlemmer av et beitelag. Når det spørres om det er noe som burde vært gjort på en annen måte mht organisering er det ganske mange som har utfordringer med uløste jordskiftesaker, i tillegg er det flere som nevner at beitelagene burde vært større for å redusere belastningene på de som er igjen.

Synes du beitelaget burde hatt en beredskapsplan?

73 svar

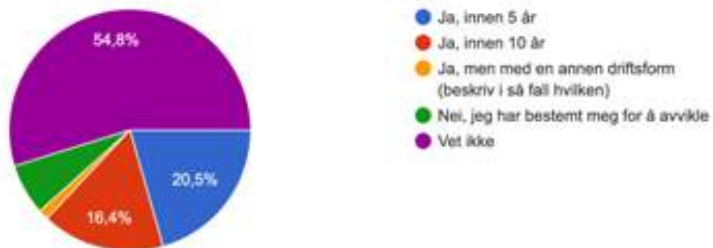
Over 70% sier at beitelaget bør ha en beredskapsplan. Den bør eies og driftes av det offentlige og den bør ikke være stor og omfattende og tungvint å bruke/revidere/vedlikeholde.

KVALITATIVE FUNN

Er det noen planer om bruksoverdragelse fram i tid og evt når?

73 svar

Over halvparten av de som har blitt intervjuet vet ikke om det er noen planer om bruksoverdragelse. Dette kan kanskje tolkes som stor usikkerhet i næringa og om det er noen som vil ta over og drive videre. Over 20% (15 stk) sier at her vil det bli overdragelse innen 5 år mens noen færre sier at overdragelsen vil skje innen 10 år.

«dyr har godt av å bevege seg»

Her har vi spurt om årsaken til at denne driftsformen er valgt. Konklusjonen her er at bruk av utmarksbeitet er noe som passer til det enkelte gårdsbruk sine ressurser, og den enkelte brukers livsstil/yrkesvalg. Her kommer begrepet «mangesysleri» inn. Det er mange som grunngir valget om driftsform i tilknytning til annet yrke som f.eks håndverker, jobb i det offentlige eller privat næringsliv i kommunen/regionen. Flere nevner at dette er en meningsfylt måte å bruke ressursene på og at det er viktig å holde kulturlandskapet i hevd og i aktivt bruk. Interesse for dyr, trivsel og livskvalitet er også nevnt som viktige faktorer

KVALITATIVE FUNN

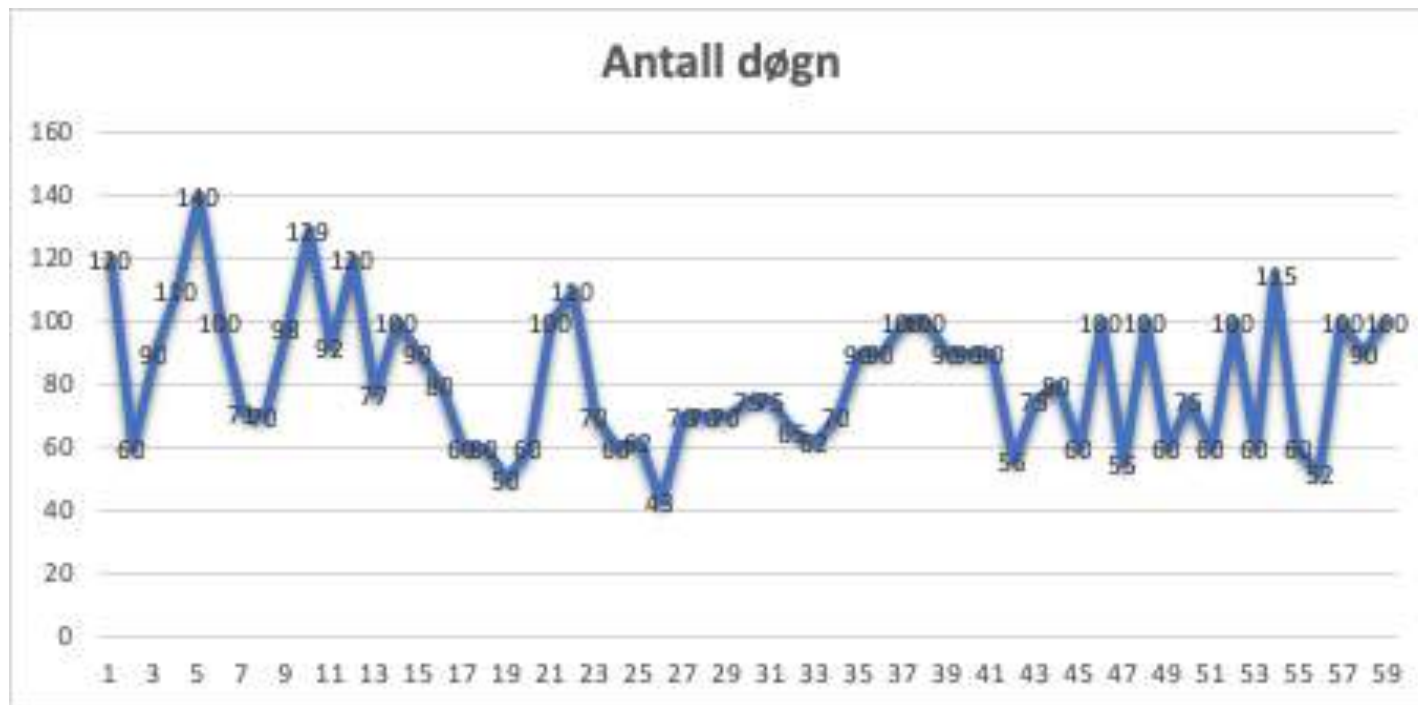
Brukerne ble også spurt om hva som er motivasjonen deres for å fortsette. Svarene henger tett sammen med forrige spørsmål, og det å utnytte gårdens/eiendommens ressurser, det å bruke utmarksbeite for å produsere mat er interessant og meningsfylt, og passer godt sammen med resten. Miljøvennlig og effektiv måte å produsere mat på er nevnt flere ganger. Det å ha et selvstendig yrke er positivt, det gir mening og mestring i å være sin egen sjef. Trivsel er mye brukt, både for ens egen del som yrke/livsstil men det nevnes også at beitedyr er trivelig å se på for andre og at det skaper liv i bygdene.

Når brukerne blir spurt om hva som skal til for at beitenæringa skal være ei framtidsretta næring brukes det ord som tilrettelegging, forutsigbarhet for drifta i et lengre perspektiv, beiteprioritert område, bedre kontroll med rovdyr og bedre bruk av utmarksbeite. Samarbeid (og mangel på samarbeid) mellom medlemmene i beitelagene nevnes flere ganger. En mer samla og profesjonell organisering av beitelagene, med respekt og overholdelse av regler og beiterettigheter etterlyses av flere.

KVALITATIVE FUNN

Grafen viser oversikt over antall beitedøgn. Grafen nedenfor viser antall døgn dyrene har vært på utmarksbeite i beitesesongen 2018. Det er oppgitt 58 svar. 140 døgn er det høyeste oppgitte antall beitedøgn mens det laveste antall beitedøgn er oppgitt til 43. Gjennomsnittlig antall beitedøgn blant de som er spurt her er 83,2. Et erfaringstall som er mye brukt er 100 døgn.

DISKUSJON OG DRØFTING

Nibio's arbeid viser at Rendalen har et tydelig fall i verdiskapinga når ser på utelukkende bruk av utmark mens Tolga og Tynset øker. Tapstallene på beitedyr er tilnærmet tredoblet siden 70-tallet. Dette området har tradisjonelt hatt svært lave tap pga et landskap/terreng som passer godt til beiting kombinert med lite sykdom (f.eks alveld). Terskelen for et forventet «normaltap» vil forskyves, og en vil kanskje måtte venne seg til en høyere tapsprosent dersom en skal forsette sånn som i dag.

Verdiene i beiteressursene i de tre kommunene er store, og selv om det er vanskelig å anslå andre verdier enn selve førverdien ser vi at det her er store verdier som står i fare for å gå tapt. Hvor mye koster det å ta i bruk beitemark som ikke har vært holdt i hevd, og hva skjer hvis vi ikke lengre har kunnskap om å bruke beiteressursen lengre? Den anslåtte førverdien og potensialet for å utnytte denne verdien bør vurderes opp mot bruk av innmark, økt bruk av medisin og økt bruk av kraftfôr. Vi vet også fra kartlegging gjort tidligere at det koster grovt sett ca 3.000 mer pr dyr pr å bruke innmarksbeite sett i fht utmarksbeite.

Hva skjer med beitet når sauene forsvinner og ungdyra tar over? Hva gjør dette med beitetrykk, artsmangfold, stier og terreng? Flere intervjuobjekter sier også at når sauene forsvinner fra utmarka vil også storfeet forsvinne. Dette vil føre til store endringer i artsmangfoldet i utmarka.

Verdiskapinga i primærleddet i Hedmark øker. Men det øker pga økt produksjon av grønnsaker og poteter, produksjon av kjøtt og melk er tilnærmet likt. Det er dyrkajorda som øker sin produksjon og ikke utmarksbeitet. Det kan se ut som om det også her er en tendens til «sentralisering» av jordbruket og en mulig mer ekstensiv drift. Dette følger i såfall andre tilsvarende trender i jordbruket, de minste forsvinner først.

Rørosmat henter i all hovedsak sine råvarer fra beitenæringa. Hva skjer med verdiskapinga i lokalmatproduksjonen i regionen dersom beitenæringa faller bort? Gjennomgangen av ringvirkninger viser at vi med forskningen i bunn kan fastslå at verdier skapt i primærnæringer tredobler seg lenger ut i verdikjeden. Analyser gjort i andre regioner viser at dersom en tar bort primærnæringen reduseres også annen verdiskaping tilsvarende en tredoblet reduksjon. Lenger sør i fylket er tilgangen på alternative arbeidsplasser og nærhet til andre arbeidsregioner lettere, men hvordan er situasjonen i Nord-Østerdalen?

Merkevaren Rørosmat er utelukkende bygd på lokalt produsert råstoff, og selv om mange av dagens beitebrukere leverer dyr for slakt som selges videre og ikke går inn i en lokal verdikjede, vil likevel mekanismene som påvirker dette være til stede. Et bortfall av Rørosmat sin omsetning på 400 mill vil ha store økonomiske konsekvenser for hele regionen. På samme måte kan vi også resonnerer rundt den nasjonale merkevaren til Nortura. Gilde som norsk merkevare og garantist for råstoff produsert på lokale naturressurser, det laveste medisinerbruket i Europa og den beste metoden for vedlikehold av kulturlandskap vil ha en betydelig verdi. Dette råstoffet gir også de beste forutsetningene for å ta ut en merverdi gjennom nasjonale og lokale merkevarer.

Å arbeide med tapstall er krevende. Tall fra rovbaser og tall fra Nibio er ikke direkte sammenlignbare da de henter tall fra hhv kommunenivå og beitelag. Tapstall bør også sees i sammenheng med antall beitedøgn. Spørreundersøkelsen forsøkte å kartlegge antall beitedøgn men det er stor usikkerhet rundt tallene. I tillegg bør det også sees i en sammenheng, over flere år.

OPPSUMMERING

Forprosjektet har mandat til å kartlegge og beskrive verdiskapingen i beitenæringa i de tre kommunene Tolga, Tynset og Rendalen. Prosjektet peker på at bruken av utmarka som ressurs for beitedyr er i ferd med å endres og reduseres. En klar todeling av forvaltning av hhv beitedyr og rovdyr oppleves som utfordrende og vanskelig av mange i mange ledd av forvaltningen. Matproduksjonen skjer på andre premisser enn tidligere, ressursene er kanskje ikke så knappe som de var tidligere.

Alle forprosjekter skal helst lede til eller peke i retning av ett eller flere hovedprosjekter. Forprosjektet ser flere større problemstillinger som kan løses i ett eller flere hovedprosjekter samtidig som mer konkrete tiltak trolig kan gjennomføres raskt og med mer begrensede midler. Tabellen nedenfor gir en oversikt over tiltak som kan gjennomføres:

Tema	Mål	Ansvar og arbeidsmåte
Lisensjakt på jerv	Lisensjakta på jerv har samme startdato som reinsjakt, dette kan bidra til at dyr blir tatt ut raskere	Rovdyrnemnda, politisk press
Beredskapsplaner	Alle beitelag har beredskapsplaner som er enkle å bruke og vedlikeholde	Fylkesmannen
Beitebruksplaner	Alle kommuner har oppdaterte beitebruksplaner	Landbrukskontorene i samarbeid med grunneiere
Jordskifte	Saksbehandlingstid på jordskiftesaker er betydelig redusert i fht dagens situasjon	Landbrukskontorene
Organisering	Alle aktive beitebrukere er tilsluttet et beitelag	Landbrukskontorer, beitelag, organisasjoner.
Prosjektverksted	Gjennomføre et prosjektverksted i løpet av våren 2019 med tema teknologi i beitebruk.	Landbrukskontorene, næringshagen, organisasjoner, kommunene, FoU-miljø

OPPSUMMERING FORTS

I tabellen på forrige side pekes det på mulige tiltak som kan gjennomføres raskt, med forskjellige og mulige begrensede midler/ressurser. Her har vi prøvd å formulere mulige problemstillinger som bør gjennomføres i ett eller flere større hovedprosjekter.

- Lage og sette opp et fullstendig klimaregnskap som viser hvordan ressursbruk ved produksjon av kjøtt på utmarksbeite vs grovfôr/kraftfôr/bruk av innmark. Dette vil gi et klarere bilde og mer kunnskap om ressursene og hvordan vi kan forvalte dem.
- Bygge opp og gjennomføre en ringvirkningsanalyse/kryssløpsanalyse som ser på verdiskapinga i hele verdikjeden fra utmarksbeitet til forbruker vil svare på flere av spørsmålene som stilles i drøftinga av funnene.
- Kartlegge og beskrive hva som skjer med arts mangfoldet på et utmarksbeite når det går ut av bruk. Denne kartleggingen bør også inneholde en kartlegging av hva som skjer med arts mangfoldet dersom beitet brukes av storfe i stedet for småfe.
- Etterprøve og evaluere mål oppnåelsen innenfor rovdyrforlikets andre målsetting; å sikre levedyktige beitenæringer.
- Bruke resultater og konklusjoner fra forskningsprosjektet «FåreBygg» som skal avsluttes nå i 2019 og bygge videre på dette.

En skisse med oversikt over disse mulige problemstillinger er utarbeidet og levert til forprosjekteierne. Skissen viser oversikt over disse problemstillingene, mulige finansieringsmodeller og aktører som kan gjennomføre prosjektene sett med bakgrunn i krav i utlysningene, relevant kompetanse og kapasitet.

LITTERATUR OG HENVISNINGER

Bibliografi

Agnar Hegrenes, L. J. (2006). www.nibio.no. Hentet fra Nilf: Asheim, L.J. og Hegrenes, A. 2006. Verdi av fôr frå utmarksbeite og sysselsetting i beitebaserte næringar. Notat 2006-15. Norsk inst. for landbruksøkonomisk forskning.

NILF. (2003). www.brage.bibsys.no. Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2567780/N200330-Matkjeden-EnAnalyseAvProduksjonsverdiOmsetningOgKostnadsstrukturerIVerdikjedenForMat.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

NILF, S. (2003). Hentet fra Brage Bibsys: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2564072/NILF-Rapport-2003-03.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Yngve Rekdal, M. A. (2016). www.fylkesmannen.no/hedmark. Hentet fra Fylkesmannen i Hedmark: <https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-hedmark/dokument-fmhe/06-landbruk-og-mat/publikasjonsliste-rapporter-la/hedmark-utmarksbeite-nibio-rapport-250416.pdf>

Østlandsforskning. (2016). Verdiskaping i landbruket . Hentet fra https://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2017/09/201609_Sluttrapport-Hedmark-Masterdokument-1.pdf

